

شرایط جنگی بستری مناسب برای انتقال مفاهیم ارزشی و متعالی به فرزندان

حجت الاسلام والمسلمین مسلم موحدی راد*

اشاره

در شرایط حساس و سرنوشت‌ساز مانند جنگ دوازده‌روزه اخیر میان ایران و رژیم صهیونیستی و آمریکا، ملت ایران بار دیگر اهمیت مفاهیمی ارزشی چون مقاومت، ایثار، شجاعت، دفاع از وطن و ... را به گونه‌ای عینی و ملموس تجربه کرد. خانواده‌ها در چنین برهه‌هایی به‌ویژه در برابر پرسش‌ها و نگرانی‌های فرزندان قرار می‌گیرند و به‌ناچار به انتقال مفاهیم متعالی همچون فداکاری و باور به حقانیت دفاع و می‌پردازند. بنابراین شرایط جنگی و دفاعی فرصتی کلیدی برای نهادینه‌کردن مفاهیم ارزشی و متعالی در نسل جدید به شمار می‌آید. در روایات و سیره معصومان (علیهم‌السلام) استفاده از این فرصت مشاهده می‌شود؛ چنانچه امام علی (علیه‌السلام) پس از جنگ صفین، در نامه‌ای (نامه ۳۱ نهج‌البلاغه) به امام حسن مجتبی (علیه‌السلام) فرمودند: «وَجَدْتُكَ بَعْضِي بَلْ وَجَدْتُكَ كُلِّي، حَتَّى كَأَنَّ شَيْئًا لَوْ أَصَابَكَ أَصَابَتِي، وَكَأَنَّ الْمَوْتَ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي...» تو را پاره‌ای از خود یافتم، بلکه همه خود یافتم، تا آنجا که گویی اگر رنجی به تو رسد، به من رسیده، و اگر مرگ به سراغ تو آید، به سراغ من آمده است...؛ آن‌گاه مفاهیم کلیدی را به فرزندشان منتقل کردند. چه زیبا حضرت امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) می‌فرمایند: «إِنَّ خَيْرَ مَا وَرَّثَ الْأَبَاءُ لِأَبْنَائِهِمُ الْأَدَبُ لَا الْمَالُ: بهترین میراثی که پدران برای فرزندان بر جای می‌گذارند، ادب [تربیت نیکو] است، نه ثروت».^۱ حضرت با این بیان، انتقال ادب و آداب صحیح و متعالی را ارزشمندترین میراث معرفی می‌کنند که نشان‌دهنده نگاه ژرف اسلامی به تربیت انسانی است؛ از این‌رو مطلوب بودن نگاه دوراندیشانه

* دانش‌پژوه سطح چهار مشاوره اسلامی، گرایش خانواده و ازدواج.

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۱۵۰.

به مقوله تربیت فرزند و انتقال مفاهیم ارزشی و متعالی به آنان، از کلمات معصومان علیهم‌السلام به‌خوبی استفاده می‌شود.

این نوشتار با استناد به منابع اسلامی و روان‌شناختی، برخی از مهم‌ترین مفاهیم ارزشی و متعالی اسلامی و شیوه‌های انتقال آنها به فرزندان در شرایط جنگی و دفاعی را بیان می‌کند و راهکارهایی عملی برای خانواده‌ها و مبلغان ارائه می‌دهد.

اهمیت انتقال ارزش‌ها در بحران جنگ و دفاع

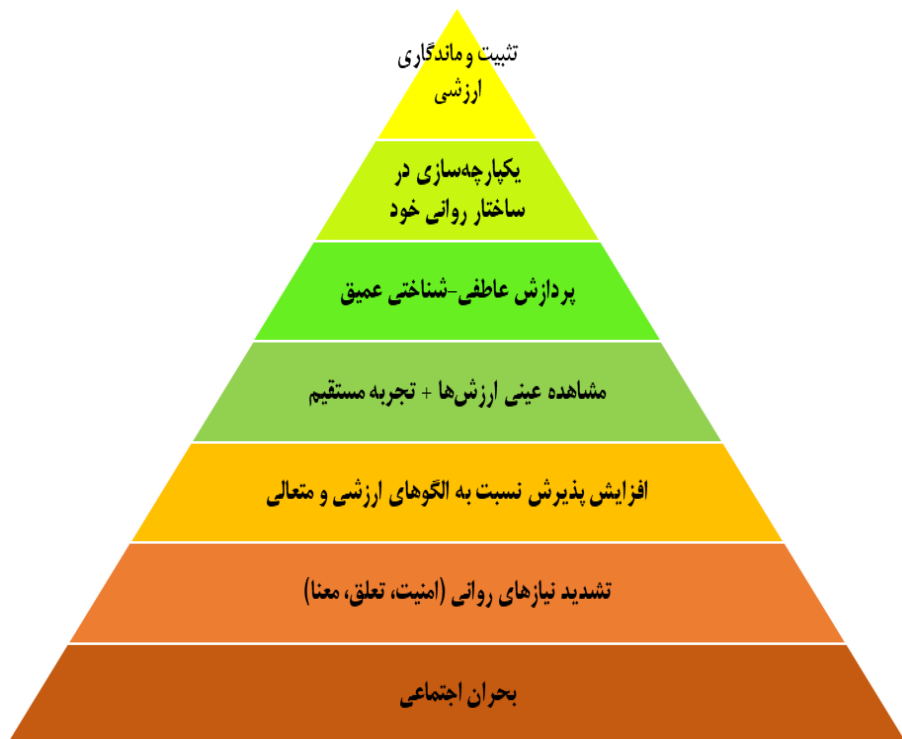
یکی از مهم‌ترین بسترهای تربیتی انتقال مفاهیم ارزشی و متعالی به فرزندان، شرایط عینی و ملموس ناشی از موقعیت بحرانی و پرمخاطره‌ای است که جامعه در آن قرار می‌گیرد. در چنین شرایطی، مفاهیم انتزاعی چون ایثار، فداکاری، شجاعت، مقاومت و مسئولیت‌پذیری نه‌تنها در قالب واژه‌ها، بلکه در میدان عمل و تجربه مشاهده‌شدنی و درک‌پذیر هستند. این ویژگی، یعنی عینی و قابل تجربه بودن مفاهیم، زمینه‌ای بسیار مؤثر و غنی برای انتقال ارزش‌ها به کودکان و نوجوانان فراهم می‌آورد.^۱ از منظر روان‌شناختی، این دوره‌ها را می‌توان با تکیه بر نظریه یادگیری مشاهده‌ای تحلیل کرد؛^۲ چراکه فرزندان در این موقعیت نه از طریق آموزش صرف، بلکه با مشاهده رفتار والدین، معلمان، رزمندگان و دیگر الگوهای اجتماعی، مفاهیم ارزشی را به گونه‌ای نهادینه‌شده فرا می‌گیرند و در زمان جنگی و دفاعی، مشاهده‌ها بیشتر و عمیق‌تر می‌شود. درواقع آنان از طریق فرایند همانندسازی با الگوهای رفتاری، به درونی‌سازی این ارزش‌ها می‌پردازند. همچنین دوره‌های بحرانی اجتماعی، بسترهای روانی خاصی را برای پذیرش مفاهیم معنوی و ارزش‌مدار فراهم می‌کنند. هیجان‌های شدید و برانگیختگی روانی ناشی از مواجهه با خطر، فقدان و تهدید، موجب افزایش حساسیت عاطفی و آمادگی ذهنی در کودکان برای پذیرش معنا و ارزش می‌شود.^۳ این مقطع زمانی، به دلیل برخورداری از بار هیجانی بالا و فرصت‌های متعدد برای مشاهده و تجربه مستقیم، یکی از مؤثرترین زمان‌ها برای انتقال مفاهیم متعالی است که در شرایط عادی شاید با این شدت و عمق قابل انتقال نباشد.

۱. مریم فرجی، نقش جنگ در تربیت دینی نوجوانان، ص ۸۴.

2. Bandura, 1977.

3. Erikson, 1968.

الگوی جامع روان‌شناختی انتقال ارزش‌ها در شرایط جنگی و دفاعی را می‌توان در قالب شکل زیر ترسیم کرد:

مهم‌ترین مفاهیم ارزشی و متعالی اسلامی

ارزش یعنی آنچه در نظر آدمی مقدس، گران‌مایه و تحسین‌برانگیز است.^۱ بر این اساس، آنچه در دین اسلام مقدس، گران‌مایه و مورد تحسین است، ارزش محسوب می‌شود. تعالی نیز به معنای موقعیتی پویاست که فرد در آن بر مبنای چارچوب ذهنی متشکل از ارزش‌های اساسی، ایده‌ها و دانش می‌اندیشد، حس می‌کند و رفتار می‌نماید.^۲ در ادامه به مهم‌ترین مفاهیم ارزشی و متعالی در دو قسمت پرداخته می‌شود

۱. مفاهیم ارزشی و متعالی در حوزه اعتقاد

۱. علی شیروانی، اخلاق اسلامی و مبانی نظری آن، ص ۲۰.

۲. محمد ازگلی، «درآمدی بر گونه‌شناسی و تعریف تعالی منابع انسانی در برخی از مکتب‌های بشری»، ص ۱۶۲.

در این بخش به مفاهیم بلندی چون ایمان، توسل، ولایت‌مداری، راضی‌بودن به قضا و قدر الهی و توجه به معاد اشاره می‌شود.

با تبیین شدن امور ذیل می‌توان بخش مهمی از مفاهیم ارزشی و متعالی را به فرزندان منتقل کرد:

- * علت دفاع در برابر تجاوز دشمن (از حیث عقلی و از بعد شرعی)؛
- * علت ولایت‌پذیری و تأثیر آن در وحدت و انسجام در برابر دشمن؛
- * علت توکل و توسل و تأثیرگذاری عوامل معنوی و ملکوتی بر امور مادی و دنیوی؛
- * علت فداکاری‌ها و نترسیدن رزمندگان از مرگ؛
- * علت آرامش ظاهری و قلبی بزرگان و فرماندهان اسلام با اشاره به ایمان، رضایت به قضا و قدر الهی و اقتدا به معصومان علیهم السلام و نیز با توجه به آثار و عظمت شهادت در دنیا و آخرت؛
- * علت صبر و توجه به گذرابودن مشکلات و رجحان صبر بر جزع و فزع از لحاظ عقلی، تجربی، شرعی و علمی؛
- * علت تحمل و جان‌فشانی اهل بیت (علیهم‌السلام) و اصحاب پاکشان در مسیر الهی با توجه به معاد و قیامت و احساس حضور خداوند در همه صحنه‌ها.

تبیین سختی‌ها در قرآن کریم

خداوند متعال می‌فرماید: «أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسْتَكْبِرِينَ الْبُأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ: آیا پنداشته اید در حالی که هنوز حادثه‌هایی مانند حوادث گذشتگان شما را نیامده، وارد بهشت می‌شوید؟ به آنان سختی‌ها و آسیب‌هایی رسید و چنان متزلزل و مضطرب شدند تا جایی که پیامبر و کسانی که با او ایمان آورده بودند، می‌گفتند یاری خدا چه زمانی است؟ [به آنان گفتیم]: آگاه باشید، به یقین یاری خدا نزدیک است».^۱ این آیه نشان‌دهنده پیوند سختی‌ها و ابتلائات با رشد ایمان است؛ یعنی شما می‌خواهید بدون آنکه مانند گذشتگان گرفتار رنج و مشقت شوید، به بهشت داخل گردید و امتحان و گرفتاری نیندازید؛ از این‌رو غیر مستقیم به

صبر دستور می‌دهد.^۱

جمعی از مؤمنان فکر می‌کردند عامل اصلی ورود به بهشت، تنها اظهار ایمان به خداست و به دنبال آن نباید ناراحتی و رنجی را متحمل شوند و بی‌آنکه تلاش و کوششی کنند، خداوند همه کارها را انجام خواهد داد و دشمنان را نابود خواهد کرد؛ اما قرآن در برابر این تفکر نادرست، به سنت همیشگی خداوند اشاره می‌کند و می‌فرماید: «آیا گمان کردید داخل بهشت می‌شوید بی‌آنکه حوادثی همچون حوادث سخت گذشتگان به شما برسد» آیه پیش گفته به یکی از سنت‌های الهی اشاره می‌کند که در همه اقوام جاری بوده است و به مؤمنان در همه قرون و اعصار هشدار می‌دهد که برای پیروزی و موفقیت و نایل شدن به مواهب بهشتی، باید به استقبال مشکلات بروند و فداکاری کنند؛ درحقیقت این مشکلات آزمونی است که مؤمنان را پرورش می‌دهد و صاحبان ایمان راستین را از متظاهران به ایمان جدا می‌کند.^۲

خباب بن ارت از مجاهدان راستین صدر اسلام می‌گوید خدمت پیامبر ﷺ از آزار مشرکان شکایت کردم؛ ایشان فرمود: «امت‌هایی که پیش از شما بودند، با انواع بلاها شکنجه می‌شدند؛ ولی این امر هرگز آنها را از دینشان منصرف نمی‌کرد تا آنجا که اره بر سر بعضی از آنها می‌گذارند و آنها را به دوپاره تقسیم می‌کردند ... به خدا سوگند که برنامه دین خدا کامل می‌شود و به پیروزی می‌رسد تا آنجا که یک نفر سوار، فاصله میان صنعا و حضرموت [و بیابان‌های مخوف عربستان را] طی می‌کند و از هیچ چیز جز خدا نمی‌ترسد ...؛ ولی شما عجله می‌کنید».^۳ این سنت دائمی خداست که فتنه‌ها پیش آورد و احدی از مردم به سعادت دین و قرب رب‌العالمین نمی‌رسد مگر با ثبات و تسلیم. بهشت رضوان و قرب رب‌العالمین در گرو تحمل سختی‌هاست و سنت الهی در میان امت‌های گذشته در بین امت اسلام تکرار خواهد شد.^۴

نگفتم روزه بسیاری نپاید

ریاضت بگذرد سختی سر آید

پس از دشواری آسانی است ناچار

ولیکن آدمی را صبر باید^۵

مولوی در شعری دیگر، اشاره زیبایی به حکمت این امتحانات می‌کند:

۱. حسین نوری همدانی، ترجمه تفسیر مجمع البیان، ج ۲، ص ۲۸۴.

۲. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۱۰۲.

۳. همان.

۴. سید محمدباقر موسوی همدانی، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۲۳۶.

۵. مصلح‌الدین سعدی، سایت گنجور، غزلیات، غزل ۲۷۵.

بهر آن است این ریاضت وین جفا
تا برآرد کوره از نقره جفا
بهر آن است امتحان نیک و بد
تا بجوشد بر سر آرد زر زبد^۱

بنابراین ایمان به خدا و کلام خدا، پذیرفتن ولایت خدا و ولایت‌مداری در برابر اولیای الهی، صبر و استقامت در امتحانات الهی، رضایت قلبی به قضا و قدر الهی و توجه به معاد و آخرت از مفاهیم بلند اعتقادی است که هم ما و هم فرزندان ما با آن روبرو هستیم و برای رشد معنوی و تعالی به آنها نیازمندیم؛ از این‌رو بایسته و شایسته است این مفاهیم در بازه زمانی مشخص، همان‌طور که در شرایط خاص از طرف خداوند متعال به ما منتقل شد، از ما به فرزندانمان منتقل شود تا برای این سنت الهی (امتحانات) آماده شوند.

فرزندان به‌ویژه در نوجوانی به دنبال هویت‌یابی‌اند؛^۲ از این‌رو تجربه‌های واقعی در شرایط بحرانی می‌تواند هویت اعتقادی فرد را منسجم کند. مشاهده ایمان عملی رزمندگان و والدین مؤمن، بستری برای همانندسازی و درونی‌کردن باورها فراهم می‌کند. بنابراین جنگ و دفاع مقدس به فرصتی برای انتقال مفاهیمی چون توکل، رضا، تسلیم و امید به نصرت الهی تبدیل می‌شود؛ به گونه‌ای که با قلب و جان آن را می‌فهمد و نه صرفاً با ذهن.

۲. مفاهیم ارزشی و متعالی در حوزه اخلاق و رفتار

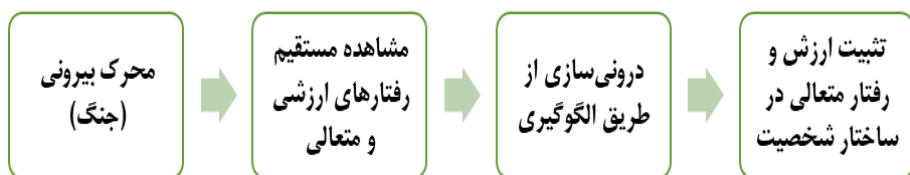
در این بخش به مفاهیم بلندی چون مسئولیت‌پذیری، قرائت قرآن و دعا، تعاون و همبستگی، شجاعت، ایثار، تلاش و کوشش اشاره می‌شود. در شرایط جنگی و دفاعی، اخلاق و رفتارهایی چون ایثار و تلاش، شجاعت، انضباط و مسئولیت‌پذیری، دعا و قرائت قرآن، تعاون و همبستگی به شکل برجسته و واقعی در جامعه بروز می‌یابند و این عینیت رفتاری، بستری بسیار مؤثر برای آموزش عملی ارزش‌ها به فرزندان است. الگوهای اخلاقی رفتاری مشاهده‌پذیر در موقعیت‌های واقعی، بیش از هر آموزش کلامی مؤثرند. فرزندان با دیدن عملکرد والدین، رزمندگان، امدادگران و حتی همسالان خود، به تقلید و درونی‌سازی این ارزش‌ها می‌پردازند. این نوع یادگیری، به مراتب عمیق‌تر، ماندگارتر و مؤثرتر از هر گفتاری است.

۱. جلال‌الدین محمد مولوی، مثنوی معنوی، دفتر اول، سایت گنج‌ور. در دیدگاه مولوی، ریاضت‌کشیدن و تحمل سختی‌ها، امتحان خداوند است؛ برای اینکه مؤمن مانند نقره و طلا در کوره ذوب شود و ناخالصی‌اش برطرف شود.

2. Erikson, 1968.

مشاهده همبستگی شگفت‌انگیز ملی، مسئولیت‌پذیری، شجاعت و ایثارگری، تلاش‌های خستگی‌ناپذیر، تمسک به قرآن و دعا، ایمان قوی و ولایت‌پذیری مردم شریف ایران و رزمندگان جبهه اسلام مانند سردار حاج قاسم سلیمانی، شهید سیدحسن نصرالله، سردارحاجی‌زاده، شهید سلامی، شهید باقری و ...، نیز تبیین و روشن کردن این موارد به روش‌های گوناگونی که در بخش بعد بیان می‌شود، می‌تواند مفاهیم ارزشی و متعالی در حوزه اخلاق و رفتار را در این زمان کلیدی به فرزندان انتقال دهد.

طرح کلی تأثیر روان‌شناختی انتقال مفاهیم ارزشی و متعالی در حوزه اخلاق و رفتار به فرزندان در زمان جنگ و دفاع را می‌توان در قالب شکل زیر ترسیم کرد:

در جنگ اُحد، هنگامی که مسلمانان در موقعیت دشواری قرار گرفتند و برخی از یاران پیامبر ﷺ شهید شدند، مسلمانان شاهد صبر و مقاومت حضرت علی ﷺ و برخی یاران بودند. عمومی پیامبر، حمزه ﷺ در این جنگ شهید شد؛ هنگامی که پیامبر ﷺ جسد عمویش را دید، با قلب اندوهگین ورنجور فرمود: «رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْكَ يَا عَمُّ، فَلَقَدْ كُنْتُ وَصُولًا لِلرَّحِمِ فَعُولًا لِلْخَيْرَاتِ: خدا تو را رحمت کند عمو، تو با خویشاوندان خود مهربان بودی و بسیار کارهای نیک انجام می‌دادی».^۱ افراد حاضر در صحنه، تجربه واقعی صبر در مصیبت، ایمان در سختی و محبت به اقوام و آشنایان را هم‌زمان با تسلیم در برابر اراده الهی مشاهده کردند. مشاهده تجارب مشابه برای فرزندان، می‌تواند رفتارهای ارزشی و متعالی را در وجودشان نهادینه کند.

۲-۱. شیوه انتقال ارزش‌ها را به فرزندان

برای انتقال مفاهیم ارزشی و متعالی در شرایط جنگ و دفاع، ترکیبی از روش‌های تجربی و مشارکتی، الگویی و روایی می‌تواند مؤثر واقع شود. از منظر روان‌شناسی، روش‌هایی که هیجان، تجربه، و تعامل را دربر می‌گیرند، بیشترین اثرگذاری را در حافظه عاطفی و شناختی کودک و

۱. احمد بن علی ابن حجر عسقلانی، الإصابة فی تمییز الصحابه، ج ۲، ص ۱۰۶.

نوجوان دارند.^۱

الف) روش‌های تجربی و مشارکتی

روش‌های تجربی و مشارکتی بر اساس یادگیری عملی، مستقیم و تعامل فعال فرزندان در فرایند یادگیری ارزش‌ها متمرکز است. خداوند متعال می‌فرماید: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ؛ و یکدیگر را بر انجام کارهای خیر و پرهیزکاری یاری نمایید و یکدیگر را بر گناه و تجاوز یاری ندهید؛ و از خدا پروا کنید».^۲ خداوند در این آیه بر اهمیت مشارکت، همکاری و تجربه مشترک در انجام ارزش‌های الهی توصیه می‌کند. این روش‌ها در شرایط دفاع مقدس، شامل تجربه و مشارکت فرزندان در فعالیت‌های عملی نظیر کمک‌رسانی به آسیب‌دیدگان، همکاری دفاعی و اطلاعاتی با نهادهای امنیتی و اطلاعاتی، انجام رفتارها و کمک‌های نشان‌دهنده همبستگی ملی و دینی، مشارکت در برنامه‌های حمایتی از خانواده‌های شهدا و جانبازان، شرکت دادن فرزندان در انجام بسته‌بندی کمک‌های مردمی، حضور فعال کودک در مراسم جمعی چون راهپیمایی‌ها، تشویق به نقاشی و نوشتن درباره ارزش‌ها، انجام بازی‌های نقش‌آفرینی و دیگر رفتارهای ارزشی و متعالی می‌شود. همچنین دعوت از فرزندان برای بیان نظرات و احساساتشان و ایجاد محیطی که در آن بتوانند پرسش‌های خود را طرح کنند، از روش‌های مشارکتی به شمار می‌آید.

مرد خردمند هنرپیشه را
عمر دو بایست در این روزگار
تا به یکی تجربه آموختن
در دگری تجربه بردن به کار

ب) روش‌های الگویی

انتقال از طریق الگو و نمونه یکی از مؤثرترین شیوه‌های تربیتی و انتقال مفاهیم محسوب می‌شود. از آیه «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ: به‌یقین برای شما در [روش و رفتار] پیامبر خدا الگوی نیکویی است»^۳، به‌روشنی روش الگویی در انتقال مفاهیم ارزشی و متعالی به دست می‌آید. والدین و بزرگسالان خانواده با تبیین و روشن کردن باورهای ارزشی و متعالی و نمایش رفتارهای ارزشمند، می‌توانند بهترین الگوهای یادگیری برای فرزندان باشند. کودکان

1. Bandura, 1977.

۲. مانده: ۲.

۳. احزاب: ۲۲.

ارزش‌ها و آداب گروه اجتماعی یا فرهنگی خاصی را از طریق تقلید و الگوگیری از رفتار بزرگسالان اطراف آنها یاد می‌گیرند. الگو بودن والدین و اطرافیانی که در چشم فرزندان بزرگ و مهم هستند و ملتزم به مفاهیم ارزشی و متعالی اعتقادی (ایمان و توکل، توسل، ولایت‌مداری، صبر، راضی بودن به قضا و قدر الهی، توجه به معاد) و رفتاری (مسئولیت‌پذیری، قرائت قرآن، دعا، تعاون و همبستگی، شجاعت، ایثار، تلاش و کوشش میدانی) هستند، می‌تواند انتقال‌دهنده‌ای قوی به فرزندان باشد. نکته درخور توجه اینکه الگوها و همانندی با آنها در التزام به ارزش‌ها، باید در دسترس تعریف شوند؛ یعنی به گونه‌ای که حس «ما هم می‌توانیم شبیه آنها شویم» به فرزندان القا و منتقل شود و نه خارج از دسترس، به شکل اسطوره‌هایی که حس نبود توانایی شباهت به آنها به فرزندان انتقال یابد.

مباد، از اسوه ما اسطوره سازیم
ز او ما بهر خود افسانه سازیم
شهیدان اُسوه و الگوی ایثار
جفا باشد به خود بیگانه سازیم^۱

ج) روش‌های روایی

قصه‌گویی و روایت یکی از کهن‌ترین و مؤثرترین روش‌های انتقال ارزش‌هاست. خداوند متعال می‌فرماید: «نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ: ما بهترین سرگذشت‌ها را از طریق این قرآن که به تو وحی کردیم، بر تو بازگو می‌کنیم».^۲ این آیه بر اهمیت روایت و قصه در انتقال پیام‌های ارزشی تأکید می‌کند. در شرایط دفاع مقدس، روایت مبارزات انبیا و معصومان علیهم‌السلام، خاطرات جنگ، قصه‌های شهدا و مدافعان و به طور کلی نقل داستان‌های واقعی (از ایمان و توکل، توسل، ولایت‌مداری، و ...)، بستر مناسبی برای درونی‌سازی مفاهیم ارزشی فراهم می‌کند. استفاده از شعر و ادبیات، موسیقی و هنرهای تجسمی مانند تولید کتاب‌های مصور با موضوع مقاومت برای کودکان و نوجوانان، انیمیشن با موضوع مفاهیم ارزشی و پادکست‌های داستانی برای کودکان و نوجوانان نیز بخشی از روش‌های روایی به شمار می‌آید.

نکته قابل توجه در انتقال مفاهیم

برای افزایش انتقال مفاهیم، توجه به امور ذیل اهمیت ویژه‌ای دارد:

۱. سلیمان ابوالقاسمی، دفتر سوم شعر، سایت شعر نو.

۲. یوسف: ۳.

* رعایت اختصار (پرهیز از طولانی کردن کلام)؛

* رعایت ترتیب اهمیت (تقدم مفاهیم ارزشی و متعالی اعتقادی بر مفاهیم ارزشی و متعالی رفتاری)؛

* بیان تدریجی (رعایت اصل تدریج در انتقال مفاهیم)؛

* میانه‌روی (پرهیز از افراط و تفریط)؛

* روش عملی (تمرین عملی مفاهیم منتقل شده)؛

* تکرار پیام در مواقع ضروری.^۱

تا ز لعبت اندک اندک در صبا جانش گردد با یم عقل آشنا

عقل از آن بازی همی یابد صبی گرچه با عقل است در ظاهر ابی^۲

کتاب‌نامه

قرآن کریم

۱. ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید بن هبة‌الله، شرح نهج‌البلاغه، قاهره: داراحیاء الکتب العربیة، ۱۳۷۸ ق.

۲. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الإصابة فی تمییز الصحابه، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۵ ق.

۳. ابن میثم بحرانی، کمال‌الدین، شرح نهج‌البلاغه، قم: مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام، ۱۴۲۷ ق.

۴. ازگلی، محمد، «درآمدی بر گونه‌شناسی و تعریف تعالی منابع انسانی در برخی از مکتب‌های بشری»، دوفصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، دانشگاه جامع امام حسین علیه‌السلام، س ۴، ش ۲، ۱۳۹۱ ش.

۵. جعفری، محمدتقی، ترجمه و تفسیر نهج‌البلاغه، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶ ش.

۶. سید رضی، نهج‌البلاغه، تحقیق: صبحی صالح، قم: دارالهجرة، ۱۳۸۷ ق.

۷. شهیدی، سیدجعفر، ترجمه نهج‌البلاغه، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸ ش.

۱. محمدرسول نجات‌پور، «الگوی تبلیغ مؤثر با نگرش به منابع اسلامی»، ص ۱۱۸ - ۱۳۱.

۲. جلال‌الدین محمد مولوی، مثنوی معنوی، دفتر ششم، سایت گنجور.

۸. شیخ مفید، محمد بن نعمان، الإرشاد فی معرفة حجج الله علی العباد. چ ۲، [بی جا]: دارالمفید، ۱۴۱۳ ق.

۹. شیروانی، علی، اخلاق اسلامی و مبانی نظری آن، قم: دارالفکر، ۱۳۷۹ ش.

۱۰. طبرسی، احمد بن علی، الاحتجاج علی أهل اللجاج. قم: نشر مرتضی، ۱۴۰۷ ق.

۱۱. فرجی، مریم، نقش جنگ در تربیت دینی نوجوانان، چ ۲، تهران: سوره مهر، ۱۳۹۵ ش.

۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، چ ۴، تهران: دارالکتب الإسلامیه، ۱۴۰۷ ق.

۱۳. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، چ ۲، بیروت: مؤسسة الوفاء، ۱۴۰۳ ق.

۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، چ ۱۰، تهران: دارالکتب الإسلامیه، ۱۳۷۱ ش.

۱۵. موسوی همدانی، سیدمحمدباقر، ترجمه تفسیر المیزان، چ ۵، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه، ۱۳۷۴ ش.

۱۶. نجات پور، محمدرسول، «الگوی تبلیغ مؤثر با نگرش به منابع اسلامی»، پایان نامه کارشناسی ارشد مؤسسه امام خمینی (ره) قم، ۱۴۰۲ ش.

۱۷. نوری همدانی، حسین، ترجمه تفسیر مجمع البیان، تهران: انتشارات فراهانی، [بی تا].

1. Bandura, A. Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977, p. 22,89.
2. Erikson, E. H. Identity: Youth and Crisis. New York: W. W. Norton & Company, 1968, p. 128.
3. <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=58343&https://farsi.Khamenei.ir/others-note?id=43606>.
4. <https://shereno.com/list/%D8%AF%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D9%87%C2%A0%DB%8C%C2%A0%D8%A7%D8%B3%D9%88%D9%87.html>.